

PŘÍPAD K DISKUSI

Na veřejného ochránce práv se obrátila paní Sovová s následující záležitostí. Jelikož má syna Adama s řeckým občánem, je Adam snědé pleti, a proto si jej Češi často pletou s Romem. Paní Sovová netušila, že tento důvod může vést k odmítnutí přijetí ke vzdělávání, ovšem bohužel podobnou zkušenost se synem skutečně měli. Protože se dověděla o kvalitní soukromé škole, která sice nebyla pro Adama spádová, ale ředitelka údajně přijímá i nespádové děti, podala na tuto školu přihlášku. Když se dostavila s Adamem k zápisu a učitelky jej viděly, okamžitě se začaly chovat arogantně a účelově Adamovi zadávaly složité otázky, aby pak mamince řekly, že se Adam nejspíš bude muset přihlásit jinam, protože obtížnou výuku v této škole by nezvládl. Mezi dveřmi na závěr je učitelka odkázala na místní romskou školu, kde bude podle ní Adam „mezi svými“.

Tento případ má několik rovin, a to i právně vzato. Zodpovězme si proto následující otázky a pak budeme ještě pokračovat možnou následnou situací.

1. Může jít o diskriminaci? Adam přece není Rom, je „napůl“ Řek.

Není podstatné, že Adam není romského původu: podstatné je, že ostatní jej vnímají podle vzhledu určitým způsobem a že jej znevýhodňují. Jedná se o diskriminaci na základě tzv. domnělého důvodu. Navíc Adam čelil určitému znevýhodnění kvůli barvě pleti – je tedy lhostejné, jestli je snědý kvůli svým řeckým, případně indickým, romským nebo africkým předkům. Pokud by tedy bylo prokázáno, že zaměstnanci školy jednali s Adamem odlišně (schválně mu zadávali složitější úkoly a pak jej ředitelka nepřijala), šlo by o diskriminaci. Tento závěr by mohl svým šetřením uzavřít právě veřejný ochránce práv.

2. Byl by právní závěr týkající se postupu školy odlišný, pokud by se jednalo o spádovou školu?

Na straně jedné je třeba uvést, že nelze všem školám přikazovat přijetí všech žáků (lze narážet na kapacitní překážky, ale i na jiné okolnosti¹). Právě spádová škola má garantovat místo pro děti ze svého školského obvodu. Ovšem na straně druhé jak pro spádovou, tak pro nespádovou školu platí zákaz nerovného zacházení. Proto pokud například ředitel elitní

¹ Například nelze vytýkat základní škole s rozšířenou výukou sportovní/tělesné výchovy, že odmítne přijmout fyzicky postiženého žáka.

soukromé nespádové školy nepřijme několik vietnamských dětí kvůli kapacitě, avšak pro „našince“ se místo najde, také se jedná o diskriminaci.

3. Je právně významné, zda šlo o soukromou nebo veřejnou školu?

Nikoliv. Zásady uvedené ve školském zákoně, tedy i povinnost rovného zacházení bez diskriminace v přístupu a při poskytování vzdělávání se týkají jak škol zřízených veřejným zřizovatelem, tak škol privátních. Soukromá škola si podmiňuje přijetí dítěte placením školného, což však neznamená, že nemusí dodržovat právní předpisy.

4. Paní Sovová neví, jestli má smysl podat žalobu na diskriminaci. Má se obrátit na ombudsmana?

Nepochybně. Právě od toho tu ombudsman je. Jestliže ČŠI by měla fungovat primárně jako odborný kontrolní orgán, ombudsman naopak podává výklad zejména ke školským předpisům, a speciálně k otázkám diskriminace, neboť je orgánem, jemuž to ze zákona přísluší². Aby se však nerůznily závěry MŠMT, ČŠI a ombudsmana, periodicky spolu tyto orgány spolupracují. V konkrétně namítané situaci paní Sovové by ombudsman mohl pomoci, protože by jednak prověřil, zda došlo k diskriminaci, jednak by mohl poradit s dalším postupem. V tomto kontextu je třeba uvést, že paní Sovová by patrně neměla „v ruce“ žádný důkazní prostředek pro soud, kromě případných svědeckých výpovědí (stěžít by byl dohledatelný záznam o konání testu Adamem). Její situace by byla jednoznačně důkazně snazší v případě, pokud by obdržela negativní správní rozhodnutí ředitelky o nepřijetí Adama.

5. Co v daném případě může udělat ombudsman? Jak může pomoci v případech diskriminace?

Právě ombudsman primárně podává výklad k tomu, zda je určitý postup nebo praxe diskriminační. Pokud by paní Sovová podala k ombudsmanovi podnět a byl by k tomu dán věcný důvod, ombudsman by se dotázal druhé strany, jak se vše odehrálo, a na základě svých zjištění by uzavřel, zda v daném případě byla porušena zásada rovného přístupu ke vzdělání. Své závěry sděluje ombudsman nejen stěžovateli, ale také druhé straně, nadto řadu ze svých stanovisek bez uvedení konkrétních jmen zveřejňuje v evidenci stanovisek ochránce.³ Pokud

² Podle ustanovení § 21b zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, je jeho úkolem poskytování pomoci obětem diskriminace, vydávání doporučení a zpráv související s diskriminací apod.

³ S touto evidencí (<http://eso.ochrance.cz/Vyhledavani/Search>) je dobré se seznámit, pokud se chcete na ombudsmana obrátit, v již řešených případech tak totiž lze předvídat jeho závěr.

se stěžovatel rozhodne podat žalobu, zpráva ombudsmana je pro něj významným důkazem. Podle judikatury totiž soud nesmí v odůvodnění rozsudku opomenout to, aby se vypořádal se závěry ombudsmana. Současně je potřeba ale uvést, že závěr o tom, zda došlo k diskriminaci, by měla podat také ČŠI.

6. Je podstatné, že se vše odehrálo výhradně v ústní rovině?

K nerovnému zacházení rozhodně může dojít i ústní formou. Vždy je pak ale složité je prokazovat, pokud žalobce nemá k dispozici žádné důkazní prostředky. Přestože v případech namítané diskriminace z důvodu rasy nebo etnického původu se uplatní sdílené důkazní břemeno, tedy povinnost důkazní má částečně žalovaná strana a částečně žalující strana, je více než vhodné mít jakýkoliv jiný důkaz než ústní svědeckou výpověď.

Jak vidíme na uvedeném příkladu, s nerovným zacházením se mohou rodiny setkat již v momentě, kdy vyjádří zájem o docházku v dané škole. Pokračujme ale v našem případě dále.

Když paní Sovová ve škole sdělila, že si na jednání učitelek při zápisu stěžovala u ombudsmana, ředitelka ji poté kontaktovala a sdělila jí, že syna přijme. Adam se do nové školy těšil, ale po několika týdnech se ukázalo, že spolužáci, považující ho za romského kluka, si s ním nejenže nechťejí hrát, ale nikdo ze třídy s ním nechce sedět v lavici, být s ním v družstvu v tělocviku, začnou se mu i posmívat a vyčleňovat jej takovým způsobem, že se Adam začne ze strachu pomočovat. Jeho maminka už jej tam déle nechce nechat. Ačkoliv upozornila na jednání spolužáků třídní učitelku, ta jí odvětila, že kamarádský vztah nikomu přikazovat nemůže. Paní Sovová podala podnět k České školní inspekci a současně k ombudsmanovi, zvažuje i žalobu, protože se jí jednání školy krajně nelíbí.

7. Postupovala paní Sovová adekvátně, když podala uvedené stížnosti?

Ačkoli neznáme všechny okolnosti případu, je patrné, že nejprve se paní Sovová měla obrátit na vedení školy, pokud se jí nepozdávalo cokoli na postupu třídní učitelky. Ta má sice pravdu v tom, že kamarádství nelze přikázat, ale jednání, jehož se dopouštěli Adamovi spolužáci, v jiných ohledech naplňuje znaky šikany. Z nastíněného případu je patrné, že namísto adekvátního zakročení učitelka jednání spolužáků zlehčovala. Paní Sovová při tomto přístupu

učitelky měla oslovit nejprve ředitelku, nikoli kontrolní orgány. Pokud by ji oslovila, ředitelka by mohla proti učitelce použít pracovněprávní nástroje a rázně proti šikaně zasáhnout. Navíc pokud by šlo o některý trestný čin, učitelka by se vystavovala nebezpečí trestního stíhání pro neoznámení nebo nepřekažení trestnému činu. Teprve v případě, kdy by nezabránila další šikaně ani ředitelka, měla si paní Sovová stěžovat dále.

8. *Lze něco vytknout škole a může to učinit ombudsman?*

Učitelka jednoznačně měla zakročit, žádný její zásah ale z popsaného případu nevyplývá. Při řešení má škola respektovat zákonný rámec, má dodržovat metodické pokyny z této oblasti a také školní program proti šikanování. Ten má být pečlivě zpracován a nejlépe konzultován s externím odborníkem, pokud škola nemá vlastního psychologa apod. Právě okolnost, jakým způsobem škola přistoupila k projevům šikany a zda byl tento postup v souladu se všemi předpisy, může být kontrolována posléze Českou školní inspekcí. Také ombudsman může prověřit, zda se v daném případě, zvláště pokud by škola nezasáhla proti šikaně z důvodu rasy, náboženství atd.,⁴ jedná o diskriminaci podle antidiskriminačního zákona. Ani ČŠI, ani ombudsman sice nemají přímou nařizovací pravomoc, ale pokud by ředitelka školy nerealizovala uložená opatření, může být o tom informován zřizovatel.

9. *Lze postihnout samotné žáky za projevy šikany?*

Na základní škole se nabízejí prostředky zmíněné v obecných školských předpisech (kázeňská opatření) nebo předpisech školy. Je třeba mít na paměti, jak závažnou šikana je. Pokud by žáci byli již ve věku, kdy je lze trestně stíhat, mohou být nejen vyloučeni ze školy, ale také mohou čelit trestnímu stíhání mj. pro ublížení na zdraví nebo pro jiný trestný čin (pronásledování, vydírání apod.). Zletilého středoškolského studenta navíc lze žalovat i pro diskriminaci.

10. *Bylo by možné postup školy a právní důsledky vyhodnotit jinak, pokud by k šikaně Adama docházelo z jiného důvodu – například kvůli tomu, že nosí brýle?*

Pokud motivem šikany není některý tzv. diskriminační důvod zmíněný v antidiskriminačním zákoně, ale třeba fyzická slabost spolužáka, jeho povaha apod., nešlo by sice o diskriminaci ve smyslu tohoto zákona, to však neznamená, že nejde o závažné jednání! Samozřejmě jakoukoli šikanu je třeba trestat, lhostejno, čím je motivována.

⁴ Mezi tyto důvody dále patří pohlaví, sexuální orientace, zdravotní postižení, věk, světový názor, národnost.

11. Mohla by rodině pomoci Česká školní inspekce a ombudsman, a případně jak?

Vždy je smysluplné se proti protiprávnímu a nespravedlivému jednání bránit. Samozřejmě je ale dobré postup promyslet a nejlépe svou stížnost doložit důkazy, doklady, nejen svými tvrzeními. Ombudsman ani ČŠI nemůže na základě tvrzení jedné strany sporu uzavřít, že došlo k porušení práva. Řídí se zásadou vyslechnutí obou stran. Navíc primárně by měla stížnosti v oblasti školství řešit ČŠI, nikoli veřejný ochránce práv,⁵ proto pokud jste dosud nepodali stížnost k ČŠI, ombudsman Vás pravděpodobně nasměruje nejprve k ní (ostatně jeho primárním úkolem je vyhodnocovat postup ČŠI). Také je dobré pamatovat na to, že ani ČŠI, ani ombudsman nemůže například nařídit řediteli nebo ředitelce školy, aby přijali dítě ke vzdělávání. Uložení povinnosti v takové podobě, aby byla vynutitelná, může výhradně soud. Neznamená to však, že škola může ignorovat například žádost ombudsmana o určité informace potřebné pro posouzení případu.

Může nastat i situace, kdy nejvhodnějším postupem bude zprostředkování jednání (schůzky) ve škole právě za přítomnosti všech zúčastněných stran, tedy pracovníků ombudsmana, zákonných zástupců nebo žáka samotného, a samozřejmě vedení školy. Praxe ukazuje, že osobní jednání či jiná obdobná intervence⁶ bývají mnohdy efektivnější než formální korespondence podložená paragrafy a zákony.

12. Může se Adam sám, bez pomoci maminky, obrátit na Českou školní inspekci?

Může totéž učinit i u ombudsmana?

Může. Ne všechny děti se chtějí svěřovat rodičům, někdy nedůvěřují ani pedagogům. Proto pokud adresují dopis ČŠI, případně ombudsmanovi, bude jejich stížnost prověřena. Veřejný ochránce práv navíc nabízí možnost komunikace emailem (speciální emailová adresa a webové stránky jsou následující: deti@ochrance.cz, <https://deti.ochrance.cz/>) a dotazy či stížnosti nezletilých vyřizuje přednostně.

Věřím, že tento článek pomohl přiblížit, ve kterých situacích z oblasti školství je adekvátní se obrátit na veřejného ochránce práv. Je třeba poznamenat, že lidé běžně ombudsmana využívají nejen tehdy, chtějí-li aby reálně řešil jejich životní situaci či bezpráví, které se jim stalo, ale i v případě, mají-li určitý právní dotaz a požadují výkladové stanovisko

⁵ Jako nejvýznamnější rozdíl lze uvést okolnost, že ČŠI má posuzovat také odborné aspekty postupů škol a školských zařízení, to však ombudsmanovi nepřísluší (výjimečně si veřejný ochránce práv může nechat zpracovat posudek či stanovisko externího odborníka)

⁶ Nejnověji ombudsmanka zveřejnila okolnosti případu vzdělávání chlapce, jehož nechtěla škola přijmout, a kde právě její včasný zásah rodině pomohl: <https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2018/ombudsmanka-pomohla-rodine-v-zoufale-situaci/>.

týkající se aplikace školských předpisů. A není třeba se obávat podat dotaz či podnět ani tehdy, pokud si podatel není jist, jestli situaci ombudsman může, nebo nemůže řešit. Ve všech zmíněných případech se podateli dostane adekvátního vysvětlení včetně informace, na který orgán je třeba se obrátit, pokud nemůže v dané situaci pomoci právě ombudsman. Není tedy důvod k obavám v situaci, pokud si nejste jisti, zda stížnost lze či nelze podat.